

RESTRUCTURAREA FAMILIEI: MODELE ALTERNATIVE DE VIAȚĂ

MARIA VOINEA

Este incontestabil faptul că în comunitățile contemporane dezvoltate sau în curs de dezvoltare conceptul de familie acoperă situații dintre cele mai diverse. Schimbările intervenite sunt atât de importante încât și termenul de familie a devenit tot mai ambiguu, tinzând să acopere realități mult diferite de cele caracteristice generațiilor precedente (Mihăilescu I, 1989).

Această situație se datorează în mare măsură unor fenomene și procese sociale obiective care au antrenat o serie de modificări la nivelul structurii și funcțiilor familiei. Dintre acestea menționăm:

a. Angajarea masivă a femeilor în activități extrafamiliale care influențează nivelul fertilității, funcțiile economice și socializatoare ale familiei, rata divorțialității și diminuează autoritatea masculină;

b. Un puternic proces de mobilitate teritorială sub forma unei migrații definitive sau temporare care contribuie la „spargerea” modelelor tradiționale de viață familială. Se apreciază că mobilitatea teritorială contribuie la lărgirea considerabilă a ariei de selecție a partenerului conjugal determinând frecvente căsătorii exogame geografice;

c. Procesele de urbanizare și modernizare au contribuit la interferarea modelelor familiale urbane și rurale tradiționale și au generat apariția unor noi tipuri de asociere între sexe uniuni consensuale hetero și homosexuale, căsătorii de probă ș.a.;

d. Creșterea gradului de școlarizare a populației, ridicarea nivelului de instrucție al femeilor au antrenat o serie de modificări în vârstă la căsătorie (în sensul creșterii acesteia), în distribuția rolurilor și autorității, în atitudinea față de căsătorie, maternitate, planing familial;

Cele mai frecvente schimbări în comportamentele premaritale sunt: extinderea coabitării, controlul fecundității, creșterea celibatului, creșterea fertilității ilegite (Voinea M., 1993).

Conceptului clasic de „structură a familiei” teoretizat și operaționalizat în literatura de specialitate (Strauss L., Parsons T., Hill R., Chomhart de Lauwe M. H., Voinea M., Stănoiu A.) i se asociază tot mai mult astăzi cel de „restructurarea familiei”. Acesta se referă la noile tipuri de familii, tot mai frecvente în ultimii ani în lume, la particularitățile și disfuncțiile acestora.

Restructurarea familiei include: cupluri fără descendenți; familii monoparentale (maternale sau paternale); persoanele divorțate (cu sau fără descendenți); persoanele văduve; persoane celibatate.

Statisticile furnizate de diferite surse sunt edificatoare și, în același timp, îngrijorătoare. O sursă canadiană arată că în deceniile șapte-opt, comparativ cu perioada postbelică, numărul divorțurilor s-a dublat, numărul

famiiliilor monoparentale (in special maternale) a crescut îngrijorător (Robertshaw, 1986).

Cupluri ilegitime, divorțuri, căsătorii de probă se întâlnesc frecvent in Suedia, Olanda, Franța, Germania și SUA. Familia nucleară clasică se destructurează din diferite motive: abandon, separare, divorț, deces. Tofler menționează că in SUA numărul famiiliilor monoparentale rezultate din abandon sau divorț este foarte mare unul din șapte copii americani este crescut de un singur părinte, iar in zonele urbane, proporția este de unu la patru, incluzând și copii nelegitimi, copii adoptați de femei singure sau chiar de bărbați singuri. Oricare ar fi părintele singur — mamă sau tată — această formă de familie ridică multiple probleme ce vizează un nou stil de viață și de interacțiune, noi solicitări pe linia ajustării și re consolidării intra și extra familiare (Mitrofan I., Mitrofan N., 1994).

După părerea noastră famiiliile monoparentale redimensionează unele din funcțiile familiei, antrenând un sistem specific de acțiune și comunicare bazat pe anumite priorități, practici, norme și valori.

Famiiliile monoparentale prezintă in esență anumite particularități față de tipul clasic complet de familie, cu referire in special la perturbările de rol, la restructurarea, diminuarea sau potențarea unora din funcții. In seria acestor particularități includem dificultățile de *ordin material* (insuficiența veniturilor, capacitatea scăzută de acoperire a unor tipuri de nevoi, orientarea unidirecțională a consumului), de *ordin biologic* (rezolvarea problemelor sexuale in afara familiei, restrângerea descendenței) și de *ordin afectiv-emoțional* (lipsa partenerului, a dragostei conjugale cu toate efectele ei benefice frustrează individul de o serie de satisfacții și de impliniri). Unele dintre acestea pot fi suplinite prin sentimente de dragoste excesivă față de descendenți, fără ca aceasta să asigure implinirea personalității adulte. De regulă, părintele singur face efortul de a suplini absența celuilalt, asumându-și rolurile acestuia.

Un studiu comparativ realizat pe zece famiili monoparentale de tip matern și zece de tip patern cu copii minori in îngrijire ne-a permis formularea unor observații și aprecieri pertinente. In ce privește structura loturilor se poate constata o distribuție diferențiată a cauzelor care au determinat existența acestor tipuri familiare. In lotul matern domină divorțul, urmat de abandon (4 și respectiv 3 cazuri din cele 10). Există două cazuri de copii ilegitari (mame necăsătorite) și un caz de deces. Structura lotului patern oscilează între divorț (4 cazuri) și deces (5 cazuri).

In famiiliile cu structură completă și normale din punct de vedere funcțional, responsabilitățile sunt asumate de ambii parteneri, ceea ce contribuie la armonia și bunul mers al vieții cuplului. Deși in ambele tipuri de famiili monoparentale atenția este centrată pe copii, se constată diferențe privind asumarea rolurilor parentale, suplinirea partenerului absent, atitudinea față de actualul statut (inclusiv față de viața sexuală), apelul la rude pentru ajutor material și moral, proiecția propriului viitor. Astfel, in timp ce in lotul matern in 9 din 10 cazuri sunt asumate corect (după propria apreciere) sarcinile și responsabilitățile partenerului absent, in lotul patern numai 4 din 10 subiecți percep această situație. Subiecții bărbați apelează intr-o măsură mai mare (7 din 10 cazuri) la ajutorul rudelor in creșterea copiilor pe care-i au in îngrijire.

Dificultățile apar în ambele modele și ele s-au constatat atât în lotul matern, cât și în cel patern. În cazul mamelor singure care-și asumă rolurile partenerului absent se ajunge la restrângerea sferei comportamentale specifice pentru fiecare rol și la exagerarea unor tipuri de conduită ce intră în sfera de acțiune a rolului matern (Mitrofan I., Mitrofan N., 1994). De asemenea, constatările referitoare la primul lot atestă că mama este foarte ocupată, are puțin timp pentru comunicarea propriu-zisă cu copiii, se simte excedată de grijile și obligațiile ce-i revin. Într-un singur caz din 10, comunicarea mamei cu copilul este percepută ca foarte bună, mama însăși apreciind că în felul acesta este suplinită absența afectivă a partenerului care i-a părăsit prin divorț.

În unele cazuri părintele singur este tentat să atribuie copilului rolul părintelui absent (este cazul unui tată de 41 de ani, văduv, cu 3 copii minori care a transferat fiicei sale de 16 ani toate sarcinile gospodărești și de îngrijire a fraților). Evident acest copil este sacrificat, fapt conștientizat de familie și de comunitate (vecini, rude, colegi).

Referitor la percepția viitorului se constată o doză de optimism la bărbați (9 din 10 doresc să se recăsătorească și 7 din aceștia vor să procreze). Femeile singure sunt mai sceptice în privința recăsătoriei, aceasta rămânând un deziderat doar pentru 5 din 10 cazuri. În adoptarea și exercitarea rolului de părinte singur, persoanele cu copii sub 3 ani resimt cele mai mari dificultăți (este cazul a doi părinți din lotul patern și 4 din lotul matern).

Dificultățile și perturbările intrafamiliale specifice acestor modele se regăsesc în plan extrafamilial în ce privește integrarea socioprofesională a adultului, comportamentul școlar și social al minorului, relațiile cu instituțiile și comunitatea.

Un model frecvent de menaj îl reprezintă *celibatul* sau menajul de o singură persoană. În forma sa temporară sau definitivă, celibatul masculin ca și cel feminin este foarte răspândit în S.U.A., în nordul Europei, în Germania, etc. Cauzele extinderii fenomenului de celibat sunt atât de natură *obiectivă* (insuficiența veniturilor, lipsa locuinței) dar și *subiectivă* ținând de scăderea motivației pentru căsătorie, lipsa de curaj în asumarea responsabilităților privind familia și copiii. Consecințele celibatului sunt de regulă asociate cu diminuarea nupțialității și a natalității, cu unele efecte pe termen lung ale declinului demografic. Celibatul pare să fie preferat de către unele categorii de populație pentru motivele mai sus menționate, dar el poate fi perceput ca obiectiv ținând cont de o serie de considerente de ordin fiziologic, medical, religios.

O altă dimensiune a restructurării familiei o constituie *cuplul fără descendenți* model spre care se orientează o parte semnificativă a populației tinere. În țările dezvoltate există un procent de circa 10—15% din populația adultă căsătorită reprezentat de persoanele fără copii (cazurile sunt mai frecvente în mediile urbane și în familiile în care soția urmează o carieră profesională).

Cuplurile fără descendenți fac parte din tipurile de familii cu deficit de structură (Hill, R., 1980) și comportă o serie de particularități; ele nu satisfac sarcini semnificative ale familiei, și, în primul rând, nu asigură reproducerea biologică apreciată ca funcție fundamentală a cuplurilor. Sunt prezente în aceste tipuri de familie cauze foarte diferite, de la cele de ordin

individual, cum ar fi starea de sănătate fizică și mentală, până la comportamente egoiste ce leagă descendența de îngrădirea libertăților individuale, de scăderea standardului de viață.

Fiecare societate își formează modele proprii cu privire la mărimea optimă a populației, la numărul dezirabil de copii pentru o familie, modele în care se regăsesc în forme specifice tradițiile, aspirațiile, cutumele, un întreg specific național și cultural.

Asigurarea descendenței ca și dimensiunile acesteia pot semnifica surse de securitate pentru părinți, de siguranță și confort la bătrânețe, dar comportă și dificultăți materiale pe care unele cupluri nu le pot surmonta.

Reticența față de descendență poate fi considerată ca un semn de decadentă a societății ce pune în pericol continuitatea și viabilitatea societății însăși.

În societatea românească, aflată în tranziție spre economia de piață, scăderea natalității ca și a nupțialității sunt indicii ale unui cost ridicat al vieții, ale incertitudinii și nesiguranței zilei de mâine, ale reorientării indivizilor spre alte valori decât cele legate de căsătorie și copii. Costul descendenței este din ce în ce mai mare, exprimând atât cheltuieli directe (hrană, îmbrăcăminte, locuință), cât și indirecte (întreruperea activității lucrative a mamei pentru îngrijirea și educarea copiilor). Restructurarea vizează o *restrângere* a dimensiunilor și funcțiilor familiei. Termenul poate fi extins și cu privire la un alt tip de familie care vizează mai degrabă lărgirea componenței grupului. Este vorba de familiile *reconstituite* (Stahl, H., 1968, Voinea M., Stănoiu A., 1983) sau familii *comasate* (Voinea M., 1993). Aceste modele reprezintă cupluri în care partenerii au mai fost căsătoriți și au descendenți din mariaje anterioare. Cuplul actual reunește copii din mai multe uniuni familiale și realizează propria descendență. Problemele pe care le ridică aceste cupluri sunt complexe și dificile, vizând latura economică a vieții de familie, relațiile intrafamiliale, solidaritatea și unitatea cuplului, îngrijirea și educarea copiilor naturali și vitregi.

Concubinajele sau uniunile consensuale sunt modele foarte răspândite ale asocierii oamenilor la acest sfârșit de secol. Ele nu sunt întemeiate legal și nu beneficiază de avantajele legislative ale persoanelor căsătorite. Centrăte pe satisfacerea trebuințelor sexuale, pe ocuparea unui segment din timpul liber al partenerilor, aceste modele au o structură relativ fragilă, o coeziune și stabilitate de provizorat.

Coabitarea întâlnită frecvent la persoane sub 30 de ani poate fi o fază premergătoare căsătoriei sau, în alte cazuri, pentru persoanele ce depășesc această vârstă poate fi o substituție a modelului familiei legitime cu modelul consensual.

Procesele de schimbare socială antrenează noi forme și modele de asociere, structuri familiale alternative ce nu pot fi contestate sau ignorate. Familia nu este un factor pasiv, indiferent la schimbare, ci o instituție socială dinamică capabilă de autoreglare, de a rezista presiunilor și de a acționa ca agent de schimbare asupra societății în care se inserează (Rădulescu S., 1987). Modelul familiei nucleare comportă multe schimbări în structura și funcțiile sale și tinde să fie tot mai multe de alte modele. În orice caz modelul familiei nucleare a încetat să mai fie singurul model de familie practicat și acceptat (Mihăilescu, I., 1987). Schimbările vizează atât structura, compo-

nența numerică și generațională, distribuția rolurilor și autorității, relațiile intrafamiliale cât și stilul de viață, aspirațiile și valorile fundamentale legate de instituția familiei. Cuplul conjugal, bazat tot mai mult pe parteneriat (în domeniul consumului, organizării timpului liber, al educării copiilor), este profund interesat de satisfacerea propriilor interese, de asigurarea confortului material și emoțional și mai puțin de funcțiile atribuite de societate.

Deși este o instituție tradițională care tinde să-și păstreze structurile, nici o transformare în societate în domeniul economic, politic, spiritual, legislativ nu se poate produce fără efecte imediate sau pe termen lung la nivelul familiei.

Transformările survenite în țara noastră după Decembrie 1989 au avut efecte puternice asupra familiei, a structurii și funcțiilor ei cât și în ce privește implicarea statului în asigurarea protecției familiei. Familiile sunt puternic afectate de scăderea veniturilor, de creșterea șomajului, de agravarea sărăciei. Situației materiale precare a unei părți semnificative a populației i se adaugă lipsa unor modalități viabile de protecție socială a familiilor defavorizate socio-economic, ceea ce contribuie la perpetuarea stării de marginalizare în care se află, precum și devalorizarea familiei, căsătoriei legitime, descendenței. Creșterea costului vieții, inflația, șomajul, incertitudinile și dezechilibrele au antrenat schimbări în comportamentul marital, în atitudinile și mentalitățile indivizilor. Se înregistrează un declin demografic îngrijorător concretizat în scăderea ratei nupțialității, a natalității, în creșterea numărului de divorțuri, a uniunilor consensuale, a familiilor monoparentale, a abandonului familiei.

Schimbările menționate afectează atașamentul unor segmente ale populației românești față de familie și valorile ei, diminuează responsabilitățile acesteia și favorizează proliferarea unor modele alternative de asociere umană.